

Махсус сон
2021

MOLIYA

ILMIY JURNAL

Молия институтинг 30 йиллигига бағишланади

ISSN 2010-9604

TASHKENT INSTITUTE OF FINANCE

МОЛИЯ

ИЛМИЙ ЖУРНАЛ

Махсус сон/2021

Муассис: Тошкент молия институти

Таҳририят ижодий жамоаси:

Бош муҳаррир: *А.Каримов*
Бош муҳаррир ўринбосари: *С.Меҳмонов*
Муҳаррир: *М.Хусанова*
Техник муҳаррир: *Н.Абдуллаев*

Журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси
хузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан
2008 йил 24 мартда 0519-рақам билан рўйхатга олинган.

2008 йилдан нашр қилинади, бир йилда 6 марта чиқади.

Ўзбекистон ҳудудида тарқатилади.

«Молия» илмий журнали Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2013 йил 13 декабрдаги 201/3-сонли қарорига биноан иқтисод фанлари бўйича фан доктори илмий даражасига талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан илмий мақолалари эълон қилиниши зарур бўлган ОАК илмий журналлари рўйхатига киритилган.

Веб-сайт: www.tfi.uz/Issues/Jmoliya
e-mail: moliya@tfi.uz
Обуна индекси – 1204

Таҳририят манзили: 100084,
Тошкент ш., А.Темур кўчаси, 60^а-уй
Тел.: (0 371) 234-66-89

ТАҲРИР КЕНГАШИ РАИСИ:

Т.З.ТЕШАБАЕВ – Тошкент молия институти ректори,
иқтисод фанлари доктори, профессор.

ТАҲРИР КЕНГАШИ АЪЗОЛАРИ:

А.А.КАРИМОВ – Бош муҳаррир, иқтисод фанлари доктори, профессор.

С.УМЕҲМОНОВ – Бош муҳаррир ўринбосари, иқтисод фанлари доктори,
профессор.

М.Б.НУРМУРАТОВ – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки раиси.

А.Ж.ТЎЙЧИЕВ – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Т.С.МАЛИКОВ – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Э.Ғ.НАБИЕВ – иқтисод фанлари доктори, профессор.

А.А.ОМОНОВ – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Б.Э.ТОШМУРОДОВА – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Ш.З.АБДУЛЛАЕВА – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Ф.Х.НАЗАРОВА – иқтисод фанлари доктори, профессор.

А.З. АВЛОҚУЛОВ – иқтисод фанлари доктори, профессор.

С.Э.ЭЛМИРЗАЕВ – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Ж.АТАНИЯЗОВ – иқтисод фанлари доктори, профессор.

Ф.Т.МУҲАМЕДОВ – иқтисод фанлари доктори.

Н.Қ.РИЗАЕВ – иқтисод фанлари доктори.

И.Ғ.КЕНЖАЕВ – иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори, PhD.

ТАН СРИ ДАТО ЖОЗЕФ АДАЙКАЛАМ – Малайзия, Байнерий
университети Президенти, профессор.

А.Ш.ҲАСАНОВ – PhD, Австралия Монаш университети кафедра мудири.

Э.Р.ЗАКИРОВА – PhD, доцент Уральского государственного экономического
университета.

ТАЕ-НҮОУНГ МУН – Жанубий Корея Моквуон университети профессори.

ПИТЕР ХАЙК – Чехия Республикаси Богем университети профессори.

ЯВУЗ ДЕМИРЕЛ – Туркия Республикаси, Кастамону университети профессор.

Т.З.Тешабаев. Таълим-тарбия жараёни: устуворлик ва компетенциялар яхлитлиги.....	4
Т.Маликов. Табаррук даргоҳнинг табаррук инсонлари	11
А.Ж.Туйчиев. Тошкент молия институтида кредит-модуль тизими жорий этилди	29
С.У.Меҳмонов. Тошкент молия институтининг илмий-инновацион фаолияти янги босқичда	38
Ў.Т.Нарбаев. Институтнинг маънавий-маърифий фаолияти	46
Ш.Синдаров. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш йўналишлари.....	52
Н.Р.Кузиева. Таълим ва ишлаб чиқариш узлуксизлигини таъминлаш.....	57
Т.Баймуратов. Олий таълим ривожланиши — тараққиёт омили	61
Б.Ж.Ҳакимов. Сўзи сеҳр, илми ҳикмат, умри ибрат устоз	68
Х.С.Асатуллаев. Иқтисодий фаолликка йўналтирилган давлат фискал (бюджет-солиқ) сиёсати: назария ва амалиёт.....	71
Ш.А.Аллаяров. Бошқарув илмига назар ёхуд замонавий миллий менежмент билан тараққиётга йўл	84
Н.Обломуродов, Ф.Толипов. Ўзбекистонда кичик бизнес ва тадбиркорлик соҳасини солиққа тортиш тизими тарихи хусусида айрим мулоҳазалар	92
Э.И.Носиров, А.С.Дияров. Коронавирус пандемиясининг Ўзбекистон ва жаҳон иқтисодиётига таъсири.....	101
А.А.Каримов, А.Ҳ.Пардаев, Н.К.Ризаев. Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида белгиланган устувор вазифалар ижросини таъминлаш йўлида (Тошкент молия институти мисолида)	112
N.Husanov. Iqtisodiyot terminalogiyasi va mutaxassislik tili.....	120
М.Қ.Пардаев. Илм йўлида заҳмат чекканлар ва унутилмас хотиралар	125
Ж.Исматуллаев. Энг катта мақсад аҳолини иш билан таъминлаш.....	132
С.В.Холхўжаев. Худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ва аҳоли даромадларини оширишда “маҳаллабай” ишлаш тизимининг аҳамияти...	137
U.Ishmukhamedov. Миллат умидлари	141
И.М.Турсунов, Б.Х.Қўзибоев. Time series analysis and forecasting the service sphere of Uzbekistan.....	143

Н.ОБЛОМУРОВ,
*Тошкент молия институти “Ижтимоий фанлар”
кафедраси профессори, т.ф.д.*

Ф.ТОЛИПОВ,
ЎЗМУ мустақил илмий тадқиқотчиси

ЎЗБЕКИСТОНДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК СОҲАСИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ ТИЗИМИ ТАРИХИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Ўзбекистонда тадбиркорлик соҳасида изчил солиқ сиёсатининг амалга оширилиши, солиқ юкини камайтириш ва солиқ тўлашда имтиёзларнинг яратилиши билан боғлиқ чора-тадбирларнинг белгиланиши солиқ тўловчиларда амалга оширилаётган ислохотларга нисбатан ишонч туйғусининг шалланишига туртки бермоқда. Шу билан бирга, тадбиркорлар учун ишлаб чиқаришни кенгайтиришга шароит яратилиши, ишлаб топилган ва уларнинг ўзларида қолдирилаётган маблағларнинг тежалиши натижасида тадбиркорларнинг қўшимча даромадларга эга бўлиб, ишлаб чиқариш имкониятининг ошишига ҳам олиб келди.

Соҳа тарихига эътибор қаратилса, 1991 йилдан бошлаб тадбиркорлар учун солиқ ставкаларини пасайтириш билан бир қатор солиқлар унификация қилинди, яъни соддалаштирилиб, бир хиллаштирилди ҳамда бир қатор бир-бирини такрорлайдиган ва кам самара берадиган солиқ ҳамда мажбурий тўловлар бекор қилинди. Дастлабки йилларда жумладан, 1992 – 1994 йилларда корхоналарнинг фойда солиғи ставкаси 45 фоизни ташкил қилган бўлиб, 1998 йилдан бошлаб солиқ текширувларини амалга ошириш даврийлиги бир йилда бир маротаба қилиб белгиланди, аҳолининг турли қатламлари, шунингдек, хизмат кўрсатиш ва бошқа фаолият турларига имтиёзли шарт-шароитлар яратилди¹. Хотин-қизларнинг ўз-ўзларини банд қилишлари, янги иш жойлари очишлари учун қатор амалий чоралар кўрилди².

¹ Обломуродов Н, Толипов Ф. Ўзбекистонда солиқлар тарихи. -Тошкент., 2009. -Б 166.

² Убайдуллаева. Р. Ўзбекистон: бозор муносабатларига ўтиш шароитида аёллар ва меҳнат. Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. -Тошкент., 1995. №9. 26-б.

Ўтган тарихий даврда тизимда давлат солиқ хизмати органлари томонидан кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларига нисбатан ўтказилаётган текширувларга оид ислохотлар ўтказилди. Айниқса, мустақилликнинг дастлабки йилларида режали солиқ текширувлари ноаниқ даврийлик билан амалга оширилиши оқибатида ушбу ҳолат тадбиркорлар фаолиятига салбий таъсир қилиб келди.

Натижада бу ҳол республикада қўлланилган солиқ тизимини халқаро меъёрлар ва андозаларга мувофиқлаштириш заруратини туғдирди. Унга мувофиқ, бозор муносабатлари шароитида кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш, тадбиркорлар ва сармоядорлар манфатларини ҳимоя қилиш нуқтаи назаридан хорижий сармоядорлар иштирокида очилган корхоналарни солиққа тортишда бир қатор имтиёзлар берилди³.

Бунинг исботи сифатида, 1996 йилнинг 1 январигача рўйхатдан ўтказилган хорижий сармоя иштирокидаги корхоналарга солиққа тортиш тизимида даромад ёки фойдани солиққа тортишни танлаш ҳуқуқи тақдим этилди. Бошқа барча хўжалик юритувчи субъектлар учун эса даромад солиғи тўлаш жорий этилди. кичик бизнес корхоналари учун солиққа тортиш, ҳисобга олиш ва ҳисоботларни тақдим қилишнинг соддалаштирилган тизими барпо этилди. Кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларига ихтиёрий асосда умумдавлат ва маҳаллий солиқлар ҳамда йиғимларни тўлаш жорий этилди. Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 15 апрелдаги 159-сонли қарори билан кичик корхоналар учун солиққа тортишнинг соддалаштирилган тизимини қўллаш тартиби тасдиқланди⁴.

Кичик тадбиркорлик субъектларини ягона солиқ тўлови (бошқа солиқлар, Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига, Республика йўл жамғармасига ва Мактаб таълими жамғармасига мажбурий тўловлар ўрнига) кўринишидаги соддалаштирилган солиққа тортиш тизими жорий этилиши кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантирадиган қўшимча омил бўлди. Ушбу солиқнинг жами ставкаси ялпи тушумнинг 2005 йилдаги 15,2 фоизидан 2011 йилда 6 фоизга туширилди⁵.

Агар тарихий далилларга мурожаат қилинса, фақат 2000 – 2007 йиллар мобайнида мамлакатда даромад солиғи 38 фоиздан 10 фоизга, ягона ижтимоий тўлов 40 фоиздан 24 фоизга, кичик бизнес субъектлари ва кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилар учун ягона солиқ 10 фоизга туширилган. Жисмоний шахслар даромадидан солиқ олиш ставкаси ҳам тубдан қайта кўриб чиқилди ва камайтирилди. Натижада биргина 2000 – 2007 йилларда иқтисодиётда умумий солиқ юки 40 фоиздан 27 фоизга пасайтирилди. Шунга мувофиқ корхоналарнинг молиявий ресурслари ҳам тегишли равишда ошган⁶.

³ Убайдуллаева, Р. Ўша манба. 26-б.

⁴ Обломуродов Н, Толипов Ф. Ўзбекистонда солиқлар тарихи. – Тошкент, 2009.166 – 167-б.

⁵ Статистик тўшлам. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990–2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011–2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари. -Тошкент., 2011. 27–28-б.

⁶ Статистик тўшлам. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990–2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011–2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари. -Тошкент., 2011. 95- 97-б.

Ягона солиқ тўлови факат кичик бизнес субъектлари – микрофирмалар ва кичик корхоналарга татбиқ этилиши белгиланган. Шу жумладан, солиқ ва бошқа имтиёзлар ҳам берилган⁷. Бундай кўрсаткич ва имтиёз натижаларини хориж давлатлари билан солиштирсак, аксарият ривожланган ва ривожланаётган давлатларда солиқ юки даражаси 29–50 фоизни ташкил этади. Хусусан, АҚШ, Италия ҳамда аксарият Европа давлатларида солиқ юкининг даражаси республикамиздаги даражадан анча юкори⁸. Шундай бўлса-да айрим давлатларда кичик бизнес вакиллари давлатнинг рағбатлантирувчи тизимидан унумли фойдаланадилар. Масалан, Ҳиндистон, Албания, Бразилияда солиқ имтиёзларини бериш, ишсизлик ва қашшоқлик каби ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга йўналтирилган бўлса, Франция, Буюк Британия, Бельгия, Германия, Канада, Испанияда кичик бизнесда имтиёзлар ўрта синфни таркиб топтиришга, Исроилда рецессияни бартараф қилишга, Мексика, Канада, Сингапур, Японияда янги бозорларни барпо қилишга, Хитой, Польша, Чехия, Венгрияда ислохотларни изчил амалга оширишга қаратилган⁹.

Ўз ўринда турли мамлакатларда берилаётган солиқ имтиёзларида ҳам бирмунча фарқлар бор. Масалан, хориж тажрибасига асосан, С.Абдулҳакимовнинг ёзишича, АҚШ да кичик бизнесни солиқлар орқали рағбатлантириш системаси, ўзгача бўлиб, бундай имтиёзлар тадбиркорларга нисбатан солиқ имтиёзларини қўллашга, шу жумладан, корпорация солиғи ставкасини қисқартиришга, тадқиқот ишларини кенгайтиришга, солиқ кредитларини қўллаш каби имтиёзларга, кичик корхоналар учун тезлаштирилган амортизация нормаларини қўллашга асосланганлиги билан характерлидир¹⁰.

Яна тарихий далилларга мурожаат қилган ҳолда шуни қайд этиш жоизки, 2005 йилдан бошлаб солиқ органлари томонидан режали текширувларнинг даврийлиги микрофирма ва кичик корхоналар учун 4 йилда бир маротабагача, бошқа ҳўжалик субъектлари учун уч йилда бир маротабагача қисқартирилди. Кичик тадбиркорлик субъектларининг солиқ ҳисоботларини тақдим этиш тизими ҳам такомиллаштирилиб, 2005 йилнинг 1 июлидан кичик корхона ва кичик тадбиркорлик субъектларининг давлат солиқ идораларига тақдим этадиган барча солиқ тўловларининг тақдим этиш даврлари ойликдан чоракликка ўзгартирилиши солиқ кодексида акс эттирилди. Ушбу ўзгаришлар давлат бюджети даромадларининг ягона ва уйғун тизимини шакллантиришда 2008 йилдан бошлаб амалга жорий этилган янги таҳрирдаги Солиқ кодексида ўз ифодасини топди¹¹. Ушбу кодекс

⁷ Статистическое обозрение Республики Узбекистан за 2010 год. Ташкент., 2011. - С 56-78. Яна маълумот олиш учун қаранг: Жўраев А, Тошматов Ш, Абдурахмонов О. Солиқлар ва солиққа тортиш. -Тошкент., 2009. - Б 116-117.

⁸ Абдулҳакимов С.Н. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш амалиёти. // “Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар”. №3.2019. 35-б.

⁹ Рўзметов С. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашнинг жаҳон тажрибаси ва Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари. // Таълим тизимида ижтимоий фанлар. №3. 2019 йил. 30-б.

¹⁰ Абдулҳакимов С.Н. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш амалиёти. // “Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар”. №3.2019., 35-б.

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. -Тошкент., “Ўзбекистон”. 2008.

олиқ тўловчиларнинг қонуний ҳуқуқларини таъминлашни янада кучайтириш, тарғибот назорат органларини қонунга ҳилоф ҳагги-ҳаракатларидан ҳимояланишини таъминлаш ва шунингдек, солиқ ҳамда мажбурий тўловларни ҳисоблаш механизми ва тўлаш тартибини такомиллаштиришни кўзда тутди.

Ўтган давр мобайнида, солиқ ставкаларининг пасайиши ва оптималлаштирилиши қўлқаро андозаларга биноан даромад солиғини ҳисоблаш тизимининг такомиллаштирилиши ҳисобидан тўғридан-тўғри солиқларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 1995 йилдаги 11,5 фоиздан 2010 йилда 5,7 фоизга туширилди¹².

Агар тарихий рақамларга мурожаат қилинса, 2009 йилнинг 1 январидан саноат соҳасида фаолият кўрсатаётган кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ставкаси 7 % дан 7 % га камайтирилди, молиявий, маиший ва бошқа хизматлар кўрсатаётган микрофирмалар ва кичик корхоналар ягона солиқ тўловидан 3 йил муддатга озод қилинди¹³. Бунда микрофирмалар ва кичик корхоналарни олдиндан дивидендларнинг инвестицияларга, аввал олдиндан кредитларга ҳисоб-китоб қилишга йўналтирилган қисми 5 йил муддатга солиқлардан озод этилди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга оид дастурларни амалга ошириш натижасида 2008 йилда 37 мингдан ортиқ янги кичик субъектлари, 119,6 мингга яққин тадбиркорлик субъектлари ташкил қилинди. Мамлакатимизда рўйхатга оlingан кичик бизнес субъектлари сони 2008 йилда қарийб 400 мингтани ташкил қилди, бу эса 2002 йилдаги кўрсаткичдан 1.9 % га кўп демакдир¹⁴.

2009 йилдан бошлаб эса 7 фоизга туширилиши белгиланган. 2009 йил 1 январдан қўли даромадларидан олинadиган солиқ ставкалари 6 минимал ойлик маошдан 13 фоиздан 12 фоизга, 6–10 минимал ойлик маошдан олинadиган солиқ ставкалари 8 фоиздан 7 фоизга ва 10 минимал ойлик маошдан бошлаб солиқ ставкаси 25 фоиздан 22 фоизга камайтирилди¹⁵. Республикада жаҳон иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича 2009 – 2012 йилларга мўлжалланган “Инқирозга қарши чоралар дастури”га асосан 2012 йил январигача гўшт ва сутни тайёрлашга ишласанган кичик корхоналар ва микрофирмалар ишлаб чиқаришни техник қайта жиҳозлаш ва модернизация қилишга мақсадли равишда йўналтириш шарти билан ягона солиқ тўлови ставкасини 50 фоизга қисқартириш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ишласанган, хорижий инвестиция иштирокида ташкил этилган корхоналар бюджетига барча турдаги солиқ ва тўловлардан қўшимча солиқ солиғидан ташқари 2012 йилгача озод қилинди¹⁶. Бу жиҳат республикада

Статистик тўплам. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990 – 2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011– 2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари. -Тошкент., 2011. 27-28-б.

Богданова Д, Ташпулатова У Финансовые методы государственной поддержки малого бизнеса.// Материалы республиканской научно-теоретической конференции. Ташкент., 2009. 134-б.

Эгамбердиев Ш. Жаҳон молиявий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг аҳамияти. // Жаҳон молиявий иқтисодий инқирозининг Ўзбекистон иқтисодиётига таъсирини юмшатиш омиллари ва уни бартараф этиш йўллари. -Тошкент., 2009. 62-б.

Қодиров А. Иқтисодиёт назарияси. -Тошкент., 2009 йил. 65-б.

Ўша жойда.

солиқ тизимидаги ўзгаришларни хориж давлатлари билан солиштириш имконини берди. Натижада 2009 йилга келиб Ўзбекистон Жаҳон банкининг бизнес юритиш рейтинги (Doing Business) нинг “Солиқ эркинлиги” рейтингида Хитойни ортда қолдириб, 24-ўринни эгаллаган¹⁷.

2013 йилда ҳам кичик бизнес субъектлари учун солиқ юки даражаси камайтирилиб, ягона солиқ тўлови ставкаси 6 фоиздан 5 фоизга туширилди¹⁸. 2013 йил учун белгиланган солиқ ставкаси 1996 йилга нисбатан 7,6 марта, 2000 йилга нисбатан 6 марта, 2005 йилга нисбатан 3 мартага қисқартирилган. Бу албатта, аҳоли манфаатларини кўзлаб амалга ошириладиган бу каби тадбирлар катта иқтисодий самара келтириши таъкидланди¹⁹.

Аммо бизнингча, кичик бизнес субъектлари учун солиқ юкини камайтириб бориш билан бир вақтда, солиқ тизимининг қатъийлигини ошириш, имтиёзлар беришни камайтириш, кредитларни қатъий шартлар асосида бериш амалиётини жорий этиш уларнинг масъулиятини янада оширишга эмас, балки тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва эркинликларининг чекланишига ҳам олиб келишини таъкидлаш ўринли. Масалан, тадбиркорлик фаолиятини эркинлаштириш, демократик жараёнларни кучайтириш мақсадида яқка ва хусусий мулкдорлар ҳуқуқларини солиқларни унификация қилиш орқали химоя қилиш, уларнинг масъулиятини кучайтириш, тадбиркорлик фаолияти эркинликларини таъминловчи ҳамда хўжалик фаолиятини тартибга солувчи қонуний-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш мақсадга мувофиқлигини кўрсатди. Бу ўша кезларда шубҳасиз, бозор ислохотларини янада чуқурлаштириш ва эркин иқтисодиёт тамойилларини жорий қилиш учун солиқ тизимини янгича асосларда ислоҳ қилишни тақозо этган эди.

Айниқса, солиқ текширув органларининг айрим нопок ходимлари томонидан ҳеч қандай рухсат берувчи ҳужжатларсиз текширувларнинг олиб борилиши хўжалик субъектининг азият чекишига олиб келар эди. Тўғри, тарихий маълумотларни ўрганишлар шуни кўрсатдики, янгидан ташкил этилган хўжалик субъектлари, оилавий тадбиркорлар ҳамда фермер хўжаликлари дастлабки 3 йил мобайнида режали текширувлардан умуман озод қилинди. Пировардида давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга ошириладиган режали текширувлар сони 2015 йилда 2001 йилдагига нисбатан 3,7 баробар камайиб, фаолият кўрсатаётган хўжалик юритувчи субъектларни режали солиқ текширувларига жалб қилиш даражаси 15,9 фоиздан 2,7 фоизга ёки 5,9 баробар камайиши таъминланди²⁰.

¹⁷ Романенко К. Рейтинг инвестиционной привлекательности Узбекистана.// Материалы республиканской научно-теоретической конференции. -Ташкент. – С 189.

¹⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 25 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПК-1887 сонли Қарори. // Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари тўплами. -Тошкент., 2013. №.2

¹⁹ Ўша жойда.

²⁰ Парипиев Б. Солиқ сиёсати: ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг энг муҳим омили.// “Халқ сўзи”. 2016 йил 31 август, №170.

Қолаверса, аҳоли (айниқса, ёшлар) бандлиги масалаларини ҳал этиш мақсадида 5 йилнинг 1 июлидан якка тартибдаги тадбиркорларга, фаолиятдан келиб чиққан ҳолда, ҳар бир ёлланган ишчи учун Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига энг катта ойлик иш ҳақининг 50 фоизи миқдорида суғурта бадали ва якка тартибдаги берувчи тадбиркор учун ўрнатилган ставканинг 30 фоизи миқдорида қатъий ёлланган солиқ тўлаш шарти билан бир нафардан 3 нафаргача ишчи ёллаш ҳуқуқи берилганлиги ижобий ҳол эди. Бунда якка тартибдаги тадбиркорлар касб-ҳунари коллежлари битирувчиларини ишга ёллаган бўлса, ўқишни битиргандан сўнгра 1 йилга ёлланма ишчилар учун қатъий белгиланган солиқни тўлашдан озод этилди²¹.

Шу муносабат билан тадбиркорларнинг талаб ва истакларидан келиб чиқиб, амалда оширилган кескин ислохотлар натижасида якка тадбиркорлар учун йиллик ишга мажбурий тўловларни амалга ошириш 2016 йилга келиб 7,5 фоизгача, яъни 6 баробар пасайди. Қўшилган қиймат солиғи 30 фоиздан 20 фоизга ёки 6 баробар, кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ тўлови 15,2 фоиздан 5 фоизгача, яъни 3 баробардан кўпроқ пасайди. Солиқ имтиёзларининг берилиши натижасида 50 мингдан ортиқ корхоналар ихтиёрида йилига ўртача 9 триллион сум маблағларини қолдириш имконини берди²².

Албатта, бу борада янгиланаётган Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигини янада яхшилаш ва тадбиркорлик субъектларига солиқ юкини қисқартириш лозим лавалари мамлакатимиз раҳбари ва ҳукуматининг доимий диққат марказида бўлиб келмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июнидаги “Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа солиқ юкларининг тўловларининг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарарига мувофиқ, солиқ маъмуриятчилиги жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш, солиқ тўловчиларига, энг асосан, тадбиркорлик субъектларига тўғридан-тўғри мулоқотсиз электрон хизматларни кўрсатишга тўлиқ ўтиш солиқ тизимини ислох этишнинг муҳим йўналишларининг бири сифатида белгиланди²³.

Президентнинг 2018 йил 27 июлдаги ПФ-5490-сонли Фармонида мувофиқ, 2018 йил 1 апрелга қадар якка тартибдаги тадбиркор мақомини йўқотган ҳуқуқий шахслар, фаолиятини тўхтатган якка тартибдаги тадбиркорлар, шунингдек рўйхатидан ўтмасдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланган ҳуқуқий шахсларга нисбатан қўлланилган молиявий жарималар, қатъий солиқ тўловчан бўлган пенялар мазкур шахслар ўз фаолиятини тикласа ёки давлат билан ўтган ҳолларда солиқ қарзи ҳисобдан чиқарилиши, 111,6 минг нафар тадбиркорнинг 664,1 млрд. сумлик солиқ қарзи улар томонидан 2019 йил 1 январга қадар тўлдирилганлиги тўғрисида қарор қабул қилинди.

омическое развитие Республики Узбекистан за годы независимости. -Ташкент., 2016. С 21.
пиев Б. Солиқ сиёсати: ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг энг муҳим омили.// “Халқ
”. 2016 йил 31 август, №170.

истон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги матбуот хизмати маълумоти. //Маърифат. 2017
ноябрь, № 87 (9048).

кадар якка тартибдаги тадбиркор сифатида рўйхатдан ўтиши, фаолиятини тиклаши ҳисобига кечилиши белгиланди²⁴.

Аммо талай йиллар бу борада анчагина муаммолар етилиб қолган бўлиб, соҳада адолатли солиқ тизими тўла шакллантирилмади. Иқтисодиётда давлат аралашувининг юқорилиги ва бюрократия, солиқ, божхона ҳамда банк тизимидаги мавжуд муаммолар ички инвестицияларни купайтиришга ва хорижий сармоядорларни янада кенгрок жалб этишга ҳали ҳам тўсиқ бўлиб келмокда. Тадқиқотларга кўра, кўп йиллар давомида солиқ юки юқори бўлгани мамлакатда «хуфийёна» иқтисодиёт улушининг ортиб кетишига шароит яратилгани ҳам аёнлашди.

Мавжуд вазиятни ҳисобга олиб, биз авваламбор иқтисодиётни жадал ривожлантириш, мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш учун солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси қабул қилинди. Бу концепция мамлакатимиз жамоатчилиги, бизнес ҳамжамияти, халқаро молиявий ташкилотлар, нуфузли экспертлар томонидан кенг ва атрофлича муҳокама қилинди, дея қайд қилади Президент Ш.Мирзиёев. Унга мувофиқ, бизнес ҳамжамияти учун энг оғир ҳисобланган ягона ижтимоий тўлов ставкаси илгариги 25 фоиз ўрнига 12 фоиз этиб белгиланди. Божхона тулов ставкалари қайта кўриб чиқилиб, 3,5 мингга яқин товарлар бўйича бож миқдори ва 800 га яқин товарлар бўйича акциз солиғи ставкалари камайтирилди²⁵.

2019 йил 1 январдан бошлаб эса қабул қилинган янги Солиқ концепцияси асосида иқтисодиётга солиқ юки сезиларли даражада пасайтирилди, амалдаги солиқ турлари 19 тадан 15 тагача камайтирилди. Солиқ ислохотлари амалга оширилиши натижасида қўшилган қиймат солиғи тўловчилари 7 бараварга ошиб, 48 мингтага етди. Мазкур солиқ тушумлари бўйича давлат бюджетига 11,2 триллион сўм кириш қилиниб, ўтган йилнинг мос даврига нисбатан бу кўрсаткич 1,9 бараварга ўсди. Солиқ тўловчилар билан жойларга чиқиб ишлаш, тарғибот ва тушунтириш ишлари олиб бориш натижасида 571 мингдан ортиқ иш ўрни легализация қилинди, 62 мингдан ортиқ юридик шахс ва 66 мингдан ортиқ якка тартибдаги тадбиркор рўйхатга олинди²⁶.

2020 йил 18 майдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли ва тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш бўйича навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармонга мувофиқ барча тадбиркорлик субъектлари 1 сентябргача мол-мулк ва ер солиғи тўлашдан озод этилиши, ижтимоий солиқ ставкаси 1 фоизга туширилиши белгиланди²⁷. Унга кўра, кичик тадбиркорлик

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасини ўрганиш ва кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб этишга бағишланган илмий-оммабоп қўлланма. -Тошкент., 2019. 105-б.

²⁵ Ўша жойда

²⁶ Каримов Т. Тараққиёт пойдевори...(823)-сон..

²⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли ва тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш бўйича навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони. // “Халқ сўзи”. -Тошкент., 2020. 19 май.

субъектлари; бозорлар ва савдо мажмуалари; кинотеатрлар; умумий овқатланиш жойлари; жамоат транспортлари ташкилотлари; спорт-соғломлаштириш муассасалари; йўловчиларни ташиш, маиший хизмат кўрсатиш, ёпиқ жойларни ижарага бериш, шу жумладан, банкетлар ташкил этиш билан шуғулланадиган юридик шахсларга тегишли имтиёзлар берилди. Шунингдек, кичик тадбиркорлик субъектларига 2020 йил 9 мартдаги ПФ-5969-сон ва 2020 йил 3 апрелдаги ПФ-5978-сонли Фармонларга мувофиқ, апрель-май ойлари учун тақдим этилган, мол-мулк ва ер солиғининг фоизсиз кечиктириш (бўлиб-бўлиб тўлаш) суммаларидан; 2020 йил 1 январдан бошлаб 2020 йил 15 майгача бўлган муддатда ер ва мол-мулк солиғи бўйича ҳисобланган пеня ва жарималардан воз кечилиши белгиланди²⁸.

Умуман, тадқиқотлар асосида мамлакатда мустақиллик йиллари тарихида фаол тадбиркорлик муҳитининг шакллантирилганлиги туфайли солиққа тортиш тизимининг ўзига хослиги ва либераллашуви натижасида талай ислохотлар амалга оширилиб, айрим муаммолар юзага келган бўлса-да, мазкур муаммоларни бартараф этиш ҳамда улар натижалари юзасидан олиб борилган чора-тадбирлар ўзининг муайян натижасини берганлигини кўриш мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мизиёевнинг “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш бўйича навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони.// Халқ сўзи. 2020 йил 19 май. № 104.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасини ўрганиш ва кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб этишга бағишланган илмий-оммабоп қўлланма. -Тошкент., 2019. 105-б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 25 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-1887 сонли Қарори. // Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари тўплами. -Тошкент, 2013. №2
4. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. -Тошкент, “Ўзбекистон”. 2008.
5. Абдулҳакимов С.Н. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш амалиёти. // “Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар”. №3.2019. 35-б.
6. Богданова Д, Ташпулатова У Финансовые методы государственной поддержки малого бизнеса.// Материалы республиканской научно-теоретической конференции. Ташкент., 2009. 134-б.

²⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мизиёевнинг “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш бўйича навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони.// “Халқ сўзи”. 2020 йил 19 май. № 104.

7. Каримов Т. Тараққиёт пойдевори... (823)-сон.
8. Обломуродов Н, Толипов Ф. Ўзбекистонда солиқлар тарихи. – Тошкент, 2009. 166-б.
9. Убайдуллаева. Р. Ўзбекистон: бозор муносабатларига ўтиш шароитлари ва меҳнат. // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. -Тошкент., 1999. 26-б.
10. Статистик тўплам. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990 – 2010 йиллар) : тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011 – 2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари. -Тошкент., 2011. 27-28-б.
11. Статистическое обозрение Республики Узбекистан за 2010 год. Ташкент, 2011. - С 56–78.
12. Рўзметов С. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини қувватлашнинг жаҳон тажрибаси ва Ўзбекистонда қўллаш имконияти // Таълим тизимида ижтимоий фанлар. №3. 2019 йил. 30-б.
13. Романенко К. Рейтинг инвестиционной привлекательности Узбекистана. Материалы республиканской научно-теоретической конференции. -Ташкент, 2019. – С 189.
14. Парпиев Б. Солиқ сиёсати: ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлаш муҳим омили.// “Халқ сўзи”. 2016 йил 31 август, №170.
15. Эгамбердиев Ш. Жаҳон молиявий инкирозининг салбий оқибатлари бартараф этиш шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик аҳамияти. // Жаҳон молиявий иқтисодий инкирозининг Ўзбекистондаги иқтисодиётига таъсирини юмшатиш омили ва уни бартараф қилиш йўллари. -Тошкент., 2009. 62-б.
16. Қодиров А. Иқтисодиёт назарияси. -Тошкент., 2009 йил. -Б 65.
17. Экономическое развитие Республики Узбекистан за годы независимости. -Ташкент, 2016. С.